

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ
2008

ΤΕΥΧΟΣ 52

ΤΙΜΗ 5 ΕΥΡΩ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΕΡΓΑΣΙΑΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

ΧΡ. ΙΩΑΝΝΟΥ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ
ΘΡΑΚΗ: Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΥΠΟΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΣΑΒΒΑΣ
ΡΟΜΠΟΛΗΣ

ΤΑ ΣΥΝΔΙΚΑΤΑ ΕΝΑΝΤΙΑ
ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ
ΤΗΝ ΕΜΠΟΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

ΓΙΑΝΝΗΣ
ΠΟΡΦΥΡΙΔΗΣ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΧΙΖΟΜΕΝΗΣ
ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ
ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΑΡ. ΘΕΟΦΙΛΟΥ

Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Γ. ΠΑΣΤΙΑΔΗΣ

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΟΙΚΙΑΚΑ: ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ
ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ
ΜΕ ΤΙΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

ΠΟΛ. ΜΟΙΡΑ -
Δ. ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Των: Πολυξένης Μοίρα, Δημήτρη Μυλωνόπουλου*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην Ελλάδα η τουριστική εκπαίδευση και κατάρτιση παρέχεται σε όλα τα εκπαιδευτικά επίπεδα μετά την υποχρεωτική εκπαίδευση, από ένα πλήθος φορέων που ανήκουν τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Βασικός όμως μέτοχος στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης φαίνεται να είναι το Δημόσιο όπως άλλωστε συμβαίνει και σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη.

Στον ιδιωτικό τομέα για θέματα τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης δραστηριοποιούνται Ιδιωτικά Επαγγελματικά Λύκεια/ΕΠΑΛ (δευτεροβάθμια εκπαίδευση), ιδιωτικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης/ΙΕΚ (μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση), πολυάριθμα Εργαστήρια Ελευθέρων Σπουδών/ΕΕΣ και Ιδιωτικά Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης (Επαγγελματική Κατάρτιση). Από αυτά τα μεν ΕΠΑΛ και Ι.Ε.Κ. εποπτεύονται από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και τον Οργανισμό Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, ενώ το πλαίσιο για τα Ε.Ε.Σ. είναι ασαφές. Στα ΕΕΣ όμως κατευθύνεται ένα σημαντικό μέρος των υποψηφίων που δεν επιτυγχάνουν να εισαχθούν σε ανώτατη σχολή ή επιτυγχάνουν σε σχολές μη επιθυμητές.

Προκειμένου να διερευνηθεί ο βαθμός και ο τρόπος διεύθυνσης των ΕΕΣ στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, η οργάνωση των σπουδών και η επαγγελματική αποκατάσταση των αποφοίτων τους διενεργήθηκε πρωτογενής απογραφική έρευνα αρχικά σε επίπεδο εντοπισμού και καταγραφής των φορέων αυτών και στη συνέχεια με τη διανομή ερωτηματολογίων.

Διαπιστώνεται η σημαντική διεύθυνση και η προσαρμογή τους στην αγορά εργασίας, η απασχόληση μεγάλου αριθμού εξειδικευμένων διδασκόντων και η μεγάλη απορρόφηση των αποφοίτων και μάλιστα σε θέσεις σχετικές με τις σπουδές τους. Επίσης προκύπτει η έλλειψη νομοθετικής ρύθμισης εκ μέρους του ελληνικού κράτους, κατά παράβαση οδηγιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

---

* Η Δρ. Πολυξένη Μοίρα είναι Αναπλ. Καθηγήτρια ΤΕΙ Πειραιά/Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων / μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ.

Ο Δρ. Δημήτρης Μυλωνόπουλος είναι Επικ. Καθηγητής ΤΕΙ Πειραιά/Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων, διδάσκων (ΠΔ 407/80) Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

ABSTRACT

In Greece tourism education and training is provided in all education levels after compulsory education by a multitude of institutions which belong to the public and the private sector. However, the State seems to be the major participant in the field of education and training as is the case in other European countries.

In the area of private tourism education and training the following institutions operate in Greece: private Vocational Lyceums [EPAL] (secondary education), private Institutes of Vocational Training [IEK] (post-secondary education), numerous Laboratories of Liberal Studies [EES] and private Centers of Vocational Training [KEK] (Vocational Training). EPALs and IEKs are supervised by the Ministry of National Education and Religious Affairs and the Organization of Vocational Education and Training whereas the institutional framework for the EESs is ambiguous. Nevertheless, a considerable part of students who do not manage to be admitted to higher education chooses the EESs in order to pursue their studies.

In order to investigate the degree and the way that EESs penetrate the Greek education system, the structure of studies and the professional career of the graduates, a primary census survey was conducted. Firstly, these institutions were tracked down and recorded and then questionnaires were distributed.

This paper concludes that the graduates of the Laboratories of Liberal Studies in Greece penetrate substantially and adapt easily to the tourism labor market occupying posts relevant to their studies while a great number of specialized teaching staff work in these institutions. Moreover, it is concluded the lack of legislative framework by the Greek state, in contravention of the EU directives.

1. Εισαγωγή

Η τουριστική βιομηχανία αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες βιομηχανίες παγκοσμίως. Απασχολεί άμεσα περίπου 67,5 εκατομμύρια άτομα (2,6% των συνολικών θέσεων εργασίας), ενώ αν υπολογιστούν και οι έμμεσες θέσεις που δημιουργεί ο τουρισμός σε άλλους παραγωγικούς κλάδους, ο αριθμός αυξάνεται φθάνοντας στα 194,5 εκατομμύρια θέσεις εργασίας (ποσοστό 7,6% των συνολικών θέσεων εργασίας σε όλο τον κόσμο). Μάλιστα σύμφωνα με εκτιμήσεις διεθνών κλαδικών φορέων του τουρισμού όπως Παγκόσμιο Συμβούλιο Τουρισμού και Ταξιδιών (World Travel and Tourism Council), το μερίδιο αυτό θα φθάσει στο 8,6% το 2012, δημιουργώντας 50 εκατομμύρια νέες θέσεις εργασίας. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στον τουριστικό τομέα απασχολούνται περίπου 19,5 εκατομμύρια άτομα (11,9% στο σύνολο των θέσεων απασχόλησης). Στην Ελλάδα περίπου το 20% του συνολικού εργατικού δυναμικού της Ελλάδας απασχολείται άμεσα ή έμμεσα στην τουριστική βιομηχανία (WTTC, 2006:26).

Τα τελευταία χρόνια, λόγω της εισόδου στην τουριστική αγορά, ανταγωνιστριών χωρών, από τη Βαλκανική και την ανατολική Μεσόγειο, υπάρχει έντονος ο κίνδυνος απώλειας σημαντικού μέρους της τουριστικής πελατείας της Ελλάδας από τις χώρες που θα προσφέρουν ίδιο ή ανάλογο τουριστικό προϊόν αλλά με μεγαλύτερη ποιότητα και περισσότερο ανταγωνιστικές τιμές. Έτσι το μέλλον της ελληνικής τουριστικής βιομηχανίας συνδέεται άμεσα με τη βελτίωση της ποιότητας και κατ' επέκταση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος. Για την επίτευξη αυτού του στόχου απαιτούνται καινοτομίες και βελτιώσεις, με παρεμβάσεις τόσο από τον Δημόσιο όσο και τον

ιδιωτικό τομέα. Βασική προϋπόθεση για την τουριστική ανάπτυξη είναι η ύπαρξη προσωπικού με συγκεκριμένα προσόντα, δεξιότητες και ικανότητες, που βοηθά στη διασφάλιση υψηλού επιπέδου υπηρεσιών. Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC) στην καταγραφή των δεικτών ανταγωνιστικότητας της τουριστικής ανάπτυξης με σκοπό τη σύγκριση των χωρών σε διεθνές επίπεδο εντάσσει και τους ανθρώπινους πόρους (ΣΕΤΕ, 2005:19-20). Σύμφωνα με την έκθεση του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ (WEF, 2008:18 & 218) η Ελλάδα κατατάσσεται 62^η στα 130 κράτη όσον αφορά τη διαθεσιμότητα εκπαιδευμένου προσωπικού στον τουριστικό τομέα και 45^η όσον αφορά την ύπαρξη εκπαιδευμένου προσωπικού.

Για το λόγο αυτό η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε ανακοίνωσή της σχετικά με “την ενίσχυση των δυνατοτήτων του τουρισμού για απασχόληση” (τελικό 205 COM (99) της 28.04.99), θεωρεί το ζήτημα της “αναβάθμισης των ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού στον τουρισμό” ως βασικό παράγοντα για τη βελτίωση τόσο της ανταγωνιστικότητας όσο και των ευκαιριών απασχόλησης στον χώρο του τουρισμού.¹

Όσον αφορά στην τουριστική βιομηχανία σε ολόκληρον τον κόσμο, η συμμετοχή των εργαζόμενων με τίτλους σπουδών από την Ανώτατη ή Ανώτερη εκπαίδευση (Πανεπιστήμια, Τ.Ε.Ι. ή ΑΣΤΕ) ή επαγγελματική κατάρτιση (ΙΕΚ) ήταν έως πρόσφατα μικρή. Επιπρόσθετα, οι περισσότερες και ιδιαίτερα οι μεγάλες τουριστικές μονάδες επιδιώκουν να εκπαιδεύσουν οι ίδιες σε πρακτικά θέματα το προσωπικό τους (on-the-job-training) αντί να αντλήσουν έτοιμα εκπαιδευμένο προσωπικό από την τριτοβάθμια εκπαίδευση και τις τεχνικές σχολές. Ωστόσο, η σημασία της ακαδημαϊκής και πρακτικής εκπαίδευσης των εργαζομένων στο ξενοδοχειακό κλάδο είναι μεγάλη.

Σύμφωνα με την μελέτη των Praiss, Jarvis & Wagner (1989), σχετικά με την τουριστική εκπαίδευση στη Μ. Βρετανία και τη Γερμανία, η ποιότητα της εκπαίδευσης του προσωπικού διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα μιας ξενοδοχειακής μονάδας. Κατ’ επέκταση τα προβλήματα και οι αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος επηρεάζουν και τις τουριστικές σπουδές με αρνητικές συνέπειες για τον κλάδο αλλά και την οικονομία γενικότερα. Αυτός είναι και ο λόγος που τα τελευταία είκοσι χρόνια παρατηρείται, ιδιαίτερα στην ευρωπαϊκή ένωση η ανάπτυξη πρωτοβουλιών όσον αφορά την εκπαίδευση σε θέματα τουρισμού (Leslie, 1993, και Baum, 1993).

Για την Ελλάδα, δεν υπάρχουν σημαντικές μελέτες σχετικά με την εκπαίδευση και την απασχόληση στον τουριστικό τομέα. Αρκετά όμως επιστημονικά άρθρα τονίζουν την ανάγκη για τη βελτίωση του επαγγελματισμού των εργαζομένων στον κλάδο και της ανταγωνιστικότητας των μονάδων, μέσα από την εξέλιξη του εκπαιδευτικού συστήματος και την εφαρμογή εξειδικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Chtristou, 1999, Goldsmith & Smirli, 1995, Moira & Anastasiou, 2006; Moira, 2007). Μάλιστα σε μελέτη του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (Σ.Ε.Τ.Ε.) για την ανταγωνιστικότητα τονίζεται ότι η Ελλάδα δεν μπορεί να διαφοροποιηθεί από τις ανταγωνίστριες χώρες σε επίπεδο κόστους αλλά σε επίπεδο διαφοροποίησης προϊόντος και προσφοράς εμπλουτισμένων τουριστικών εμπειριών, απαραίτητη προϋπόθεση των οποίων είναι η ύπαρξη καλά εκπαιδευμένου ανθρώπινου δυναμικού (Σ.Ε.Τ.Ε. 2005:56).

2. Το σύστημα Τουριστικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης στην Ελλάδα

Καθώς οι δραστηριότητες που περικλείονται στην έννοια “τουρισμός” είναι πολυάριθμες και πολυδιάστατες, δεν μπορούν να υπάρξουν περιορισμοί στο πολύμορφο και

ευφάνταστο της τουριστικής δραστηριότητας (Μυλωνόπουλος, κ.ά., 2003:74). Ο χώρος του τουρισμού είναι δυναμικός και συνεχώς μεταβαλλόμενος. Λόγω και της τεχνολογικής εξέλιξης η επιχειρηματικότητα συνεχώς δημιουργεί και προσφέρει νέες μορφές αναψυχής. Η δυναμική αυτή του τουρισμού διαμορφώνει συνεχώς νέες θέσεις εργασίας που επηρεάζουν το τουριστικό εργασιακό περιβάλλον. Για την κάλυψη των αναγκών αυτών είναι επιβεβλημένη η παροχή ανάλογης εκπαίδευσης και κατάρτισης.

Στην Ελλάδα η τουριστική εκπαίδευση και κατάρτιση παρέχεται από ένα πλήθος φορέων που ανήκουν τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα (Moirira et al. 2004:59). Βασικός όμως μέτοχος στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης φαίνεται να είναι το Δημόσιο όπως άλλωστε συμβαίνει και σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Η καταγραφή των φορέων του δημοσίου που παρέχουν τουριστική εκπαίδευση και κατάρτιση στην Ελλάδα άρχισε πρόσφατα από το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης μέσω forum που λειτούργησε από το 2006 για το σκοπό αυτό. Το πρόβλημα όμως που διαπιστώθηκε είναι ότι δεν είναι καταγεγραμμένοι στην Ελλάδα οι φορείς που προσφέρουν τουριστική εκπαίδευση και κατάρτιση στον ιδιωτικό τομέα και δεν υπάρχουν σε κεντρικό επίπεδο στοιχεία για τις εκπαιδευτικές μονάδες, τους αποφοίτους, την απορρόφησή τους από την αγορά εργασίας κ.λπ².

Στο δημόσιο τομέα για θέματα τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης δραστηριοποιούνται πέντε Υπουργεία και ειδικότερα το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠ.Ε.Π.Θ.), το Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης (ΥΠ.Τ.ΑΝ.)³, το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, το Υπουργείο Ανάπτυξης και το Υπουργείο Εσωτερικών⁴, χωρίς να αποκλείεται μελλοντικά και η δράση άλλων υπουργείων π.χ. Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης στον ιαματικό τουρισμό⁵, Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής στο θαλάσσιο τουρισμό και στον καταδυτικό τουρισμό κ.ά.

Στο δημόσιο τομέα κάθε υπουργείο με τα εποπτευόμενα από αυτό Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) αποτελεί ένα ξεχωριστό σύστημα παροχής εκπαίδευσης και κατάρτισης στον τουριστικό τομέα.

Στον ιδιωτικό τομέα για θέματα τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης δραστηριοποιούνται Ιδιωτικά Επαγγελματικά Λύκεια/ΕΠΑΛ (δευτεροβάθμια εκπαίδευση), ιδιωτικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης/ΙΕΚ (μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση), πολυάριθμα Εργαστήρια Ελευθέρων Σπουδών/ΕΕΣ και Ιδιωτικά Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης (Επαγγελματική Κατάρτιση). Από αυτά τα μεν ΕΠΑ.Λ. και τα Ι.Ε.Κ. εποπτεύονται από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και τον Οργανισμό Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, ενώ το πλαίσιο για τα Ε.Ε.Σ. είναι ασαφές. Στα Ε.Ε.Σ. όμως κατευθύνεται ένα σημαντικό μέρος των υποψηφίων που δεν επιτυγχάνουν να εισαχθούν σε ανώτατη σχολή ή επιτυγχάνουν σε σχολές μη επιθυμητές.

Η ιδιωτική εκπαίδευση συνδέεται αλλά και επηρεάζεται από την παρεχόμενη δημόσια εκπαίδευση. Το δίκτυο της παρεχόμενης δημόσιας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα επεκτάθηκε σημαντικά τα τελευταία χρόνια, με την ίδρυση νέων πανεπιστημιακών τμημάτων και τμημάτων Τ.Ε.Ι. αλλά και την προσφορά νέων προγραμμάτων σπουδών σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο. Παράλληλα αυξήθηκε ο αριθμός των υποψηφίων οι οποίοι έχουν πρόσβαση στη δημόσια τριτοβάθμια εκπαίδευση. Παρόλα αυτά ένα σημαντικό μέρος των υποψηφίων ή δεν επιτυγχάνουν ή επιτυγχάνουν σε σχολές μη επιθυμητές. Όλα αυτά οδηγούν πολλούς νέους στον ιδιωτικό τομέα μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, και ιδιαίτερα στα εργαστήρια ελευθέρων σπουδών, τα οποία αρκετά συχνά παρουσιάζουν νέα προγράμματα με

πρωτοτυπία, σε σύγχρονες ειδικότητες ώστε να καλύπτουν τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας, ενώ εξασφαλίζουν πολύ καλές συνθήκες εκπαίδευσης (εγκαταστάσεις, υποδομές, κλπ. διευκολύνσεις).

Τα περισσότερα ιδιωτικά ιδρύματα που παρέχουν σπουδές μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης λειτουργούν σήμερα στην Ελλάδα ως εργαστήρια ελευθέρων σπουδών (Ε.Ε.Σ.). Το θεσμικό πλαίσιο των Ε.Ε.Σ. είναι αρκετά ιδιόμορφο. Λειτουργούν ως ιδιωτικές επιχειρήσεις δηλαδή διαθέτουν έδρα, ΔΟΥ και ΑΦΜ και εγγράφονται υποχρεωτικά στα οικεία επιμελητήρια και στο ΤΕΒΕ. Δεδομένου ότι αποτελούν χώρους συνάθροισης κοινού επιβάλλεται η τήρηση των κανονισμών που προβλέπονται γενικά για τα καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος καθώς επίσης και οι προβλεπόμενες από το νόμο πυροσβεστικές διατάξεις.

Κανόνες λειτουργίας, τουλάχιστον με τη μορφή που έχουν θεσπισθεί για τα ιδιωτικά Ι.Ε.Κ. δεν υπάρχουν. Το Υπουργείο Ανάπτυξης μέσω της Γενικής Γραμματείας Εμπορίου είχε μέχρι πρόσφατα δικαιοδοσία για τα Ε.Ε.Σ. μόνο όσον αφορά τον καθορισμό του ποσοστού αύξησης των διδάκτρων, όπως και για όλα τα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια και όχι για τους κανόνες λειτουργίας, την πρόσληψη εκπαιδευτών, τα προγράμματα σπουδών, τις κτιριακές εγκαταστάσεις κ.λπ. όπως προβλέπεται για τα ΙΕΚ από τον ΟΕΕΚ. Από το 2004 με Νόμο⁶ τα δίδακτρα των Εργαστηρίων Ελευθέρων Σπουδών διαμορφώνονται πλέον ελεύθερα και επομένως δεν υπάρχει καμία παρέμβαση του Υπουργείου Ανάπτυξης.

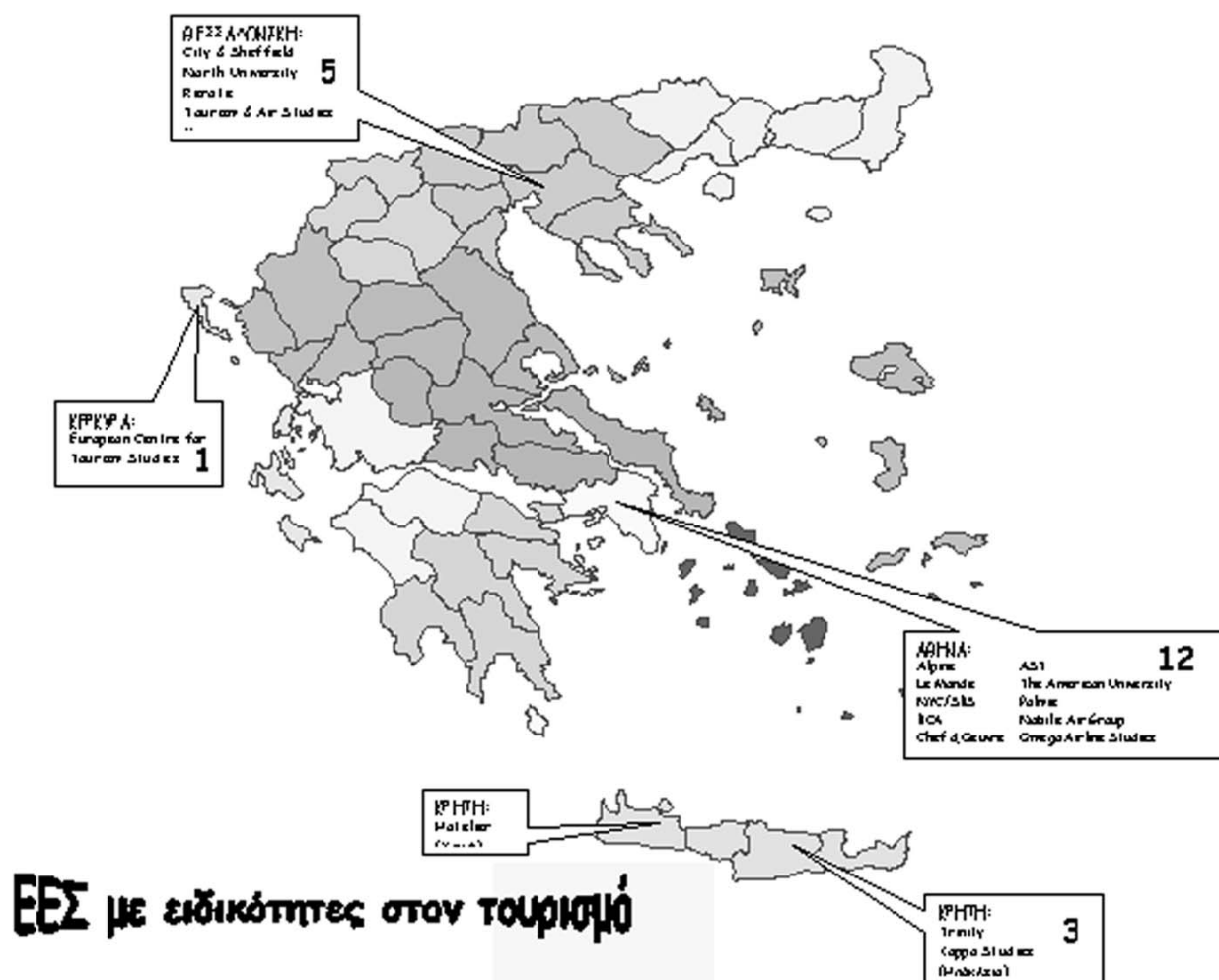
Λόγω της ανυπαρξίας ή ορθότερα της ανυπαρξίας βούλησης για τον έλεγχο και τη θέσπιση κανόνων λειτουργίας των Ε.Ε.Σ. δεν υπάρχει σήμερα κανένας φορέας που να έχει καταγεγραμμένα τα Ε.Ε.Σ. που λειτουργούν στην Ελλάδα (για όλες τις ειδικότητες) και σαφώς ούτε των Ε.Ε.Σ. που προσφέρουν σπουδές στον τουρισμό.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το γεγονός ότι σύμφωνα με διάταξη Νόμου και συγκεκριμένα του Ν. 1966/91 άρθρο 12 και 16, το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων έπρεπε να έχει προβεί στην έκδοση Υπουργικών Αποφάσεων για τη ρύθμιση της λειτουργίας των Ε.Ε.Σ. οι οποίες δεν έχουν εκδοθεί μέχρι σήμερα⁷.

Επίσης αν και σύμφωνα με Προεδρικό Διάταγμα⁸ οι Προϊστάμενοι των Διευθύνσεων της Δημοτικής, Μέσης Γενικής και Μέσης Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης ... “5. Ασκούν συστηματικό έλεγχο στη λειτουργία και το έργο των ιδιωτικών σχολείων των φροντιστηρίων και των εργαστηρίων ελευθέρων σπουδών αν διαπιστώσουν ουσιώδεις παραβάσεις και πλημμέλειες στη λειτουργία τους συντάσσουν έκθεση και εισηγούνται την επιβολή των νομίμων κυρώσεων”, η αρμοδιότητα αυτή δεν ασκείται. Αποτέλεσμα είναι η απολύτως ανεξέλεγκτη λειτουργία των Ε.Ε.Σ.⁹ καθώς κανένα Υπουργείο και κυρίως το αρμόδιο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων δεν παρακολουθεί, δεν ρυθμίζει τα της λειτουργίας, δεν ελέγχει και γενικότερα δεν διαθέτει κανένα απολύτως στοιχείο για τα εργαστήρια ελευθέρων σπουδών.

Ένα επίσης σημαντικό θέμα που απασχολεί τους αποφοίτους των εργαστηρίων ελευθέρων σπουδών είναι η αναγνώριση των τίτλων τους¹⁰ στην ελληνική αγορά εργασίας και η απόκτηση ίσων επαγγελματικών δικαιωμάτων. Ειδικότερα, οι απόφοιτοι των εν λόγω εργαστηρίων διεκδικούν την ίση αντιμετώπισή τους σε σχέση με τους αποφοίτους της δημόσιας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με ό,τι αυτό συνεπάγεται (π.χ. συμμετοχή σε διαγωνισμούς για προσλήψεις στο δημόσιο). Για τον ιδιωτικό τομέα απασχόλησης δεν φαίνεται να υπάρχει ανάλογο πρόβλημα καθώς οι σχολές αυτές φαίνεται να έχουν -και μέσω των διδασκόντων- ισχυρούς δεσμούς με την αγορά εργασίας, όπου απασχολούνται οι απόφοιτοί τους. Επίσης σημαντικό είναι το πρόβλημα μεταξύ επαγγελματικής και ακαδημαϊκής αναγνώρισης των τίτλων σπουδών των Ε.Ε.Σ.

ΧΑΡΤΗΣ 1. Γεωγραφική κατανομή Ε.Ε.Σ. στον τουρισμό

3. Μεθοδολογία της Έρευνας

Προκειμένου να καταγραφεί και να διερευνηθεί η υπάρχουσα κατάσταση των Ε.Ε.Σ. στο χώρο του τουρισμού, ο τρόπος λειτουργίας τους, η “εικόνα” τους στην αγορά εργασίας και ο βαθμός επαγγελματικής αποκατάστασης των αποφοίτων τους διενεργήθηκε έρευνα.

Αρχικά έγινε προσπάθεια εντοπισμού και καταγραφής των λειτουργούντων Ε.Ε.Σ. που προσφέρουν ειδικότητες στον τουρισμό σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο.

Δεδομένου ότι δεν υπάρχουν σχετικά στοιχεία που να τηρούνται από κρατικό φορέα έγινε αναζήτηση στο διαδίκτυο ως “Εργαστήρια Ελευθέρων Σπουδών Τουρισμός” ή College Greece Tourism. Αρχικά εντοπίστηκαν οι ιστοσελίδες των λειτουργούντων Ε.Ε.Σ. σε όλη την Ελλάδα. Στην συνέχεια εντοπίστηκαν όσα Ε.Ε.Σ. προσφέρουν σπουδές στον τουρισμό.

Μετά την καταγραφή σε πίνακα όλων των μονάδων με τις ειδικότητες και τα λοιπά στοιχεία επικοινωνίας τους μελετήθηκε ο τρόπος προβολής και οι προσφερόμενες παροχές στους σπουδαστές τους. Στη συνέχεια συντάχθηκε σχετικό ερωτηματολόγιο. Ακολούθησε προσωπική επικοινωνία με τους διευθυντές ή τους υπεύθυνους σπουδών, επεξηγήθηκε ο σκοπός της έρευνας και στη συνέχεια ζητήθηκε να απαντηθεί το ερωτηματολόγιο το οποίο αποστέλλοταν με τηλεμοιτύπηση ή ηλεκτρονικό ταχυδρομείο ανάλογα με την επιθυμία τους. Σε περίπτωση καθυστέρησης απάντησης επανελήφθη η επικοινωνία.

4. Η έρευνα

Από την έρευνα των ιστοσελίδων των Ε.Ε.Σ. διαπιστώθηκε ότι 25 από αυτές αναφέρονταν σε σπουδές στο χώρο του τουρισμού (Πίνακας 1). Μετά από σχετική τηλεφωνική επικοινωνία οι υπεύθυνοι τριών Ε.Ε.Σ. δηλ. του Aegean College, του British Hellenic College και του Mediterranean College διευκρίνησαν ότι έχουν σταματήσει να προσφέρουν ειδικότητες στον τουρισμό (ενώ η ιστοσελίδα εξακολουθεί να το αναφέρει), ενώ ένα, το Athenian College, σταμάτησε να προσφέρει σπουδές στον τουρισμό (και η ιστοσελίδα δεν το αναφέρει). Διαπιστώθηκε επίσης ότι τα περισσότερα εργαστήρια ελευθέρων σπουδών που λειτουργούν σήμερα στην Ελλάδα βρίσκονται κυρίως στην Αθήνα (Πίνακας 1). Υπάρχουν όμως και ορισμένα στη Θεσσαλονίκη, στην Κρήτη και στην Πάτρα.

Από τα 21 Ε.Ε.Σ. προσφέρουν σπουδές στη Διοίκηση του Τουρισμού τα 10 (48%), στα επισιτιστικά 7 (33%) και στον αεροπορικό τομέα 4 (19%). Απόλυτα εξειδικευμένα, δηλ. που προσφέρουν μόνο σπουδές στον τουρισμό και καμία άλλη ειδικότητα είναι τα 13 ποσοστό 61,9%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Λειτουργούντα Ε.Ε.Σ. στον τουρισμό ανά περιοχή

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Αθήνα	12	57,1
Θεσσαλονίκη	5	23,8
Κρήτη	3	14,3
Κέρκυρα	1	4,7
ΣΥΝΟΛΟ	21	100

Στα λειτουργούντα 21 Ε.Ε.Σ. στάλθηκε ερωτηματολόγιο, το οποίο συμπλήρωσαν τα 15 (ποσοστό 71,4%). Από αυτά τα 9 (60%) είναι απόλυτα εξειδικευμένα στις τουριστικές σπουδές.

Καταβλήθηκε ιδιαίτερη προσπάθεια ώστε στο ερωτηματολόγιο να μη θίγονται προσωπικά δεδομένα, να μην τίθενται ευαίσθητες ερωτήσεις και γενικά να είναι διατυπωμένο με απλό τρόπο ώστε να αυξάνει την πιθανότητα απάντησης.

Η έρευνα ξεκίνησε από τις 14/4/2008 και ολοκληρώθηκε στις 30/5/2008.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν ο τρόπος επιλογής των ειδικοτήτων που προσφέρονται γίνεται κυρίως μετά από επικοινωνία με επαγγελματίες στην αγορά εργασίας σε ποσοστό 80%, ακολουθεί η έρευνα αγοράς και τα αιτήματα εγγραφών σε ποσοστό 53,3% το καθένα. Τέλος, 26,7% δήλωσαν ότι χρησιμοποιούν άλλες μεθόδους τις οποίες δεν απεκάλυψαν για λόγους ανταγωνισμού (Πίνακας 2).

Τα Ε.Ε.Σ. προκειμένου να είναι ανταγωνιστικά και να επιβιώσουν σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον προσφέρουν διάφορες παροχές στους υποψηφίους (Πίνακας 3). Οι παροχές αυτές δίδονται από τα Ε.Ε.Σ. χωρίς να υπάρχει θεσμικό πλαίσιο που να υποχρεώνει στη χορήγησή τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Τρόπος επιλογής ειδικοτήτων

ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Έρευνα Αγοράς	8	53,3
Αιτήματα εγγραφών	8	53,3
Επικοινωνία με αγορά	12	80
άλλο	4	26,7

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Παροχές Ε.Ε.Σ.

Παροχές	Συχνότητα	Ποσοστό %
Εργαστήριο Η/Υ	14	93,3
Βιβλιοθήκη	14	93,3
Δωρεάν εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας	5	33,3
Δωρεάν εκμάθηση δύο ξένων γλωσσών	6	40
γραφείο επαγγελματικού προσανατολισμού	14	93,3
γραφείο επαγγελματικής αποκατάστασης	15	100
διοργάνωση εκδηλώσεων με συναφές με τις σπουδές αντικείμενο (συνέδρια, ημερίδες, διαλέξεις κ.λπ.)	14	93,3
εναλλακτικοί τρόποι χρηματοδότησης σπουδών	6	40
δωρεάν χορήγηση Η/Υ	0	0
άλλο	5	33,3

Οι παροχές αυτές είναι η λειτουργία γραφείου επαγγελματικής αποκατάστασης σε ποσοστό 100%. Επίσης είναι η λειτουργία εργαστηρίου Η/Υ, η ύπαρξη βιβλιοθήκης ενημερωμένης στην ειδικότητα, η λειτουργία γραφείου επαγγελματικού προσανατολισμού και η διοργάνωση εκδηλώσεων (π.χ. συνέδρια, ημερίδες, διαλέξεις κ.λπ.) που έχουν σχέση με τον τουριστικό χώρο, σε ποσοστό 93,3% η καθεμία. Στις παροχές εντάσσεται επίσης η δυνατότητα εναλλακτικής χρηματοδότησης των σπουδών σε ποσοστό 40%, η δωρεάν εκμάθηση ξένων γλωσσών, σε ποσοστό 40% για δύο γλώσσες και σε ποσοστό 33,3% για μια γλώσσα. Επίσης ορισμένα Ε.Ε.Σ. δήλωσαν ότι παρέχουν ψυχολογική υποστήριξη στους σπουδαστές, ότι δίνουν τη δυνατότητα πρακτικής άσκησης στο επάγγελμα κ.λπ.

Επίσης ενδιαφέρον παρουσιάζει η απάντηση σχετικά με την εξέλιξη των αποφοίτων. Το 93,3% των Ε.Ε.Σ. δήλωσε ότι παρακολουθεί την εξέλιξη των αποφοίτων και μετά τη λήξη των σπουδών. Να σημειωθεί ότι το ποσοστό αυτό πιθανότατα θα ανέλθει στο 100% καθώς από το ένα Ε.Ε.Σ. (Trinity College) που δεν απάντησε θετικά δεν έχουν ακόμα αποφοιτήσει σπουδαστές καθώς λειτούργησε το 2006.

Αντίστοιχα όσον αφορά την “εικόνα” των αποφοίτων στην αγορά εργασίας το 87% των Ε.Ε.Σ. απάντησε ότι είναι “θετική” (και εδώ ισχύει η επιφύλαξη της προηγούμενης

παραγράφου), ενώ σύμφωνα με τα στοιχεία τους το 87% των αποφοίτων βρίσκει απασχόληση σχετική με το αντικείμενο των σπουδών τους.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα στοιχεία που δόθηκαν σχετικά με το επίπεδο εκπαίδευσης των διδασκόντων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Επίπεδο εκπαίδευσης διδασκόντων

ΤΙΤΛΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΚΑΤΕΕ/ΑΣΤΕ	19	11,7
Πανεπιστήμια / Τ.Ε.Ι.	46	28,4
Μεταπτυχιακός τίτλος	63	38,9
Διδακτορικό	34	21,0
ΣΥΝΟΛΟ	162	100,00

Σύμφωνα με τα στοιχεία που χορηγήθηκαν (Πίνακας 4) το 38,9% είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, και το 21% κάτοχοι διδακτορικού. Μόλις 11% είναι κάτοχοι πτυχίου ΚΑΤΕΕ/ΑΣΤΕ (Ανώτερης εκπαίδευσης). Μάλιστα αυτό δικαιολογείται καθώς αυτοί, σύμφωνα με τα στοιχεία, διδάσκουν σε Ε.Ε.Σ. τα οποία προσφέρουν ειδικότητες στα επισιτιστικά ή στις αεροπορικές σπουδές όπου δεν υπάρχουν ούτε είναι απαραίτητες μεταπτυχιακές ή διδακτορικές σπουδές.

Στην ερώτηση αν προσφέρουν τη δυνατότητα στους αποφοίτους να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε ανώτερο επίπεδο τα 11 απάντησαν θετικά (73,3%). Από αυτά 5 (33,3%) απάντησαν σε επίπεδο Bachelor, τα 6 (40%) σε επίπεδο Master και τα 2 για διδακτορικό (13,3%). Άλλα 3 (20%) δεν απάντησαν. Μάλιστα το 60% (σύνολο 9) δήλωσε ότι συνεργάζεται για το σκοπό αυτό με κάποιο ξένο Πανεπιστήμιο.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις στην έρευνα διαπιστώθηκε ότι τα περισσότερα Ε.Ε.Σ. συνεργάζονται με Πανεπιστήμια του εξωτερικού και κυρίως της Μεγάλης Βρετανίας (Wales, Sheffield, Hertfordshire). Επίσης δύο από αυτά συνδέονται με Αμερικανικά Πανεπιστήμια. Από τα στοιχεία προκύπτει ότι τα Ε.Ε.Σ. διακρίνονται σε 4 κύριες κατηγορίες α) Αυτά που έχουν συνάψει σύμβαση δικαιόχρησης (franchising) με ξένο Πανεπιστήμιο και οργανώνουν τα προγράμματά τους με αποκλειστική φοίτηση των σπουδαστών τους στην Ελλάδα (π.χ. IST, CITY), β) Αυτά που εφαρμόζουν το σύστημα της μικτής φοίτησης: δηλαδή διανύεται μέρος του χρόνου φοίτησης στην Ελλάδα και το υπόλοιπο μέρος διανύεται στο εξωτερικό (π.χ. Ελληνοβρετανικό, Όμηρος), γ) Αυτά που εκδίδουν αυτοδύναμα τους τίτλους τους στην Ελλάδα και δ) Αυτά που χρησιμοποιούνται ως εξεταστικά κέντρα υπό την εποπτεία του συμβεβλημένου Πανεπιστημίου (π.χ. DRS). Επίσης ορισμένα από τα Ε.Ε.Σ. χορηγούν εξειδικευμένους τίτλους και πιστοποιήσεις σε συνεργασία με παγκόσμιες ενώσεις π.χ. ΙΑΤΑ.

Τέλος το κόστος σπουδών στα Ε.Ε.Σ., καθώς από το 2004 δεν υπόκεινται σε κανένα κρατικό έλεγχο, αλλά διαμορφώνεται ελεύθερα από την αγορά, σύμφωνα με την έρευνα κυμαίνεται από 3.000 μέχρι 17.000 € ανάλογα με το πρόγραμμα, τη διάρκεια σπουδών και την παροχή ή μη καταλύματος στο εκπαιδευτήριο.

5. Διαπιστώσεις-Συμπεράσματα

Τα Ε.Ε.Σ. λειτουργούν χωρίς ειδικό νομικό πλαίσιο. Αν και υπάρχει ρητή απαγόρευση για τη χρήση της προσθήκης “Πανεπιστήμιο, Κολλέγιο, Σχολή, Κέντρο, Οργανισμός, Ινστιτούτο, Ακαδημία”, τα Εργαστήρια Ελευθέρων Σπουδών εφευρίσκουν διάφορους τρόπους καταστράτηγησης της απαγόρευσης αυτής. Έτσι στις ιστοσελίδες προβάλλεται περισσότερο ο χαρακτήρας του Πανεπιστημίου, του Κολλεγίου, της Ακαδημίας κ.λπ. και παραλείπεται αυτός του Εργαστηρίου Ελευθέρων Σπουδών. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στις τηλεφωνικές κλήσεις, οι γραμματείς ή τα τηλεφωνικά κέντρα των Ε.Ε.Σ. απαντούν ως “University of.....”. Η διαπίστωση αυτή έχει γίνει και από το Συνήγορο του Καταναλωτή¹¹, ο οποίος με την με αρ. 1428/10-10-2007 σύστασή του καλεί τους ιδιοκτήτες και τους υπεύθυνους εκπροσώπους των Ε.Ε.Σ. να απέχουν από τη χρήση παραπλανητικών τίτλων και να χρησιμοποιούν τον τίτλο ΕΕΣ.

Από τα 25 ΕΕΣ που προβάλλονται στο διαδίκτυο στο χώρο των τουριστικών σπουδών τα 4 δεν λειτουργούν. Από τα υπόλοιπα 21, τα 12 είναι εξειδικευμένα στις τουριστικές σπουδές (57,1%). Από αυτά τα 10 προσφέρουν προγράμματα στη διοίκηση των τουριστικών επιχειρήσεων (ξενοδοχείων, επιχειρήσεων φιλοξενίας, επισιτιστικών μονάδων κ.λπ.), τα 4 προσφέρουν ειδικότητες που αφορούν τις αεροπορικές επιχειρήσεις και τα 7 είναι προσανατολισμένα κυρίως σε επισιτιστικές σπουδές. Προκύπτει ότι τα απόλυτα εξειδικευμένα Ε.Ε.Σ. επιτυγχάνουν να αντέξουν στον ανταγωνισμό και εξακολουθούν να προσφέρουν σταθερά τα προγράμματά τους.

Αρκετά Ε.Ε.Σ. εξακολουθούν να διαφημίζουν στις ιστοσελίδες τους τις τουριστικές ειδικότητες ενδεχομένως για να προσελκύσουν υποψηφίους τους οποίους στη συνέχεια στρέφουν σε συναφείς σπουδές.

Διαπιστώνεται επίσης ότι τα Ε.Ε.Σ. παρακολουθούν και προσαρμόζουν τα προγράμματά τους στις απαιτήσεις της τουριστικής αγοράς, συνεργαζόμενα με Πανεπιστήμια και κολλέγια του εξωτερικού, με αποτέλεσμα να έχουν σημαντική διείσδυση σ' αυτή. Έτσι παρατηρείται μεγάλη απορρόφηση των αποφοίτων και μάλιστα σε θέσεις σχετικές με τις σπουδές.

6. Επίλογος

Η ιδιωτική εκπαίδευση στο πεδίο του τουρισμού στο μεταδευτεροβάθμιο επίπεδο λειτουργεί έξω από το τυπικό θεσμικό επίπεδο. Η ελληνική πολιτεία δεν αντιμετωπίζει θεσμικά με τον ίδιο τρόπο την ιδιωτική μεταδευτεροβάθμια τουριστική εκπαίδευση με εκείνο της δημόσιας τουριστικής εκπαίδευσης την οποία έχει εντάξει στην ανώτερη και ανώτατη βαθμίδα (Πανεπιστημιακή και Τεχνολογική). Η άτυπη τουριστική εκπαίδευση που παρέχεται από τον ιδιωτικό τομέα έχει απήχηση στην τουριστική αγορά εργασίας με αποτέλεσμα να εξακολουθεί να υπάρχει. Φαίνεται ότι ο επαγγελματικός τουριστικός χώρος εμπιστεύεται την επαγγελματική κατάρτιση που παρέχεται από τα Ε.Ε.Σ. ανεξάρτητα από την ύπαρξη θεσμικού πλαισίου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μάλιστα η Ευρωπαϊκή Ένωση επιδιώκει την αναβάθμιση των δεξιοτήτων και επαγγελματικών προσόντων των εργαζομένων στον τουρισμό μέσα από τα Διαρθρωτικά Ταμεία ώστε

αυτοί να ανταποκρίνονται καλύτερα στις προσδοκίες των τουριστών και στις ανάγκες της βιομηχανίας. βλ. Γενική Διεύθυνση Επιχειρήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαρθρωτικά Ταμεία, Στόχος 1, Υπέρ του Εμπορίου και του Τουρισμού στο http://europa.eu.int/comm/regional_policy/objective1/index_en.htm

2. Πρέπει να επισημανθεί ιδιαίτερα το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει μεγάλα περιθώρια βελτίωσης όσον αφορά την παροχή αξιόπιστων πληροφοριών και στατιστικών τάσεων σχετικά με τη βιομηχανία Τουρισμού. Το γεγονός αυτό επισημαίνεται κατ' επανάληψη από διεθνείς φορείς (Ευρωπαϊκή Ένωση, WTTC κ.ά). Συνεπώς, οι μετρήσεις επιδόσεων δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τη βιομηχανία στο πλαίσιο των διαδικασιών σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων.
3. Ν. 3270/2004 (ΦΕΚ 187/Α) "Αρμοδιότητες του Υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης και θέματα τουρισμού".
4. Το Υπουργείο Εσωτερικών προήλθε από τη συνένωση των Υπουργείων Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης ΠΔ 205/2007 "Συγχώνευση Υπουργείων" (ΦΕΚ 231/Α)
5. Βλ. ηλεκτρονική εφημερίδα www.traveldailynews.gr
6. Ν. 3279/2004 (ΦΕΚ 205/Α) "Σύσταση Εθνικού Συμβουλίου Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης και ρύθμιση λοιπών θεμάτων του Υπουργείου Ανάπτυξης" άρθρο 11 "Δίδακτρα Ιδιωτικών Εκπαιδευτηρίων".
7. Πληροφορίες που δόθηκαν από τον προϊστάμενο του Τμήματος Υποδομής Εσωτερικής Αγοράς, της Διεύθυνσης Εμπορικών Οργανώσεων, της Γενικής Γραμματείας Εμπορίου του Υπουργείου Ανάπτυξης, κ. Γεωργίου Βασ. (23-5-2008).
8. ΠΔ 340/1983 (ΦΕΚ 120/Α) "Καθορισμός των καθηκόντων και αρμοδιοτήτων των προϊσταμένων των Διευθύνσεων και Γραφείων της Εκπαίδευσης και του τρόπου αναπλήρωσής τους", άρθρο 1, παρ. 5.
9. Πληροφορίες και στοιχεία που δόθηκαν από την κα Κοροβέση Καλλιόπη, Διεύθυνση Τιμών Παροχής Υπηρεσιών, της Γενικής Γραμματείας Εμπορίου του Υπουργείου Ανάπτυξης (23-5-2008)
10. Τα εργαστήρια ελευθέρων σπουδών, σύμφωνα με το νόμο, δεν εκδίδουν πτυχία από μόνα τους, αλλά χορηγούν απλές βεβαιώσεις σπουδών.
11. Ο Συνήγορος του Καταναλωτή είναι Ανεξάρτητη Αρχή που συστήθηκε με το Ν. 3297/2004 και εποπτεύεται από το Υπουργείο Ανάπτυξης. Λειτουργεί ως εξωδικαστικό όργανο συναινετικής επίλυσης των καταναλωτικών διαφορών, αλλά και ως συμβουλευτικός θεσμός στο πλευρό της πολιτείας για τη θεραπεία προβλημάτων που εμπíπτουν στις αρμοδιότητές του. στο http://www.synigoroskatanaloti.gr/stk_Mission.html, πρόσβαση την 19/8/2008.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Baum, T. (1993) "Human resource concerns in European tourism: strategic response and the EC", *International Journal of Hospitality Management*, 12(1), pp. 77-88.
2. Christou, E.S. (1999) "Hospitality management education in Greece: An Exploratory Study", *Tourism Management*, 20, pp. 683-691.
3. Goldsmith, A. & Smirli, E. (1995) "Hospitality education in Greece: the supply of training on Rhodes", *Tourism Management*, 16(8), pp. 619-626.
4. Leslie, D. (1993). Higher education for hospitality and tourism: A European dimension. *International Journal for Hospitality Management* 12(1), 101-107.
5. Moira, P. – Anastasiou, S. (2006). "The viable tourism growth in Greece through multi-leveled and wide spectrum of tourism education and training ", *Technological Educational Institute of Epirus School of Management and Economics, Department of Accounting, Department of Finance and Auditing, Journal "Review of Economic Sciences", 3rd International Conference*

- “Education and Economic Development”. Preveza, Greece, 26-27 May 2006, Conference Papers, pp. 441-453 (In Greek).
6. Moira, P. – Mylonopoulos, D. – Anastasiou, S. (2004). “Producing Graduates for the Tourism Industry in Greece: A Case Study”, *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, Vol. 3, No. 2, p.p. 55-60.
  7. Prais, S.J., Jarvis, V., & Wagner, K. (1989) “Productivity and vocational skills in services in Britain and Germany: hotels”, *National Institute Economic Review*, 130, pp. 52-74.
  8. World Economic Forum (2008). *Travel & Tourism Competitiveness Report 2008. Balancing Economic Development and Environmental Sustainability*. Blanke Jennifer & Felton Julia (eds). Geneva: World Economic Forum. Retrieved July 16, 2008, from http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/TTReport/TTfullreport.pdf
  9. WTTC (2006). *Greece: The impact of travel & tourism on jobs and the economy*. (in Greek)
  10. Γενική Διεύθυνση Επιχειρήσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαρθρωτικά Ταμεία, Στόχος 1, Υπέρ του Εμπορίου και του Τουρισμού στο http://europa.eu.int/comm/regional_policy/objective1/index_en.htm
  11. Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2007). Ελλάδα – Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2007-13: Ανταγωνιστικότητα και επιχειρηματικότητα, MEMO/07/501, Βρυξέλλες, 26 Νοεμβρίου 2007
  12. Μοίρα, Π. (2007). “Η πολυσχιδής πραγματικότητα της τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ελλάδα”, εισήγηση στα πρακτικά του 1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Forum Τουριστικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης, Αθήνα, 1-2 Μαρτίου 2007.
  13. Μυλωνόπουλος, Δ.- Μέντης Γ. -Μοίρα Π. (2003). Εργασιακές σχέσεις στις τουριστικές επιχειρήσεις. Νομική Προσέγγιση, εκδ. Προπομπός.
  14. Σ.Ε.Τ.Ε. (2003). Τουρισμός και Απασχόληση, Αθήνα.
  15. Σ.Ε.Τ.Ε. (2005). Η πρόκληση της ανταγωνιστικότητας και η ανάγκη επανατοποθέτησης του ελληνικού τουριστικού προϊόντος. Αθήνα.

ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

1. Ν. 3270/2004 (ΦΕΚ 187/Α) “Αρμοδιότητες του Υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης και θέματα τουρισμού”.
2. ΠΔ 205/2007 “Συγχώνευση Υπουργείων” (ΦΕΚ 231/Α).
3. Ηλεκτρονική εφημερίδα www.traveldailynews.gr
4. Ν. 3279/2004 (ΦΕΚ 205/Α) “Σύσταση Εθνικού Συμβουλίου Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης και ρύθμιση λοιπών θεμάτων του Υπουργείου Ανάπτυξης” άρθρο 11 “Δίδακτρα Ιδιωτικών Εκπαιδευτηρίων”.
5. Πληροφορίες που δόθηκαν από τον προϊστάμενο του Τμήματος Υποδομής Εσωτερικής Αγοράς, της Διεύθυνσης Εμπορικών Οργανώσεων, της Γενικής Γραμματείας Εμπορίου του Υπουργείου Ανάπτυξης, κ. Γεωργίου Βασ. (23-5-2008).
6. ΠΔ 340/1983 (ΦΕΚ 120/Α) “Καθορισμός των καθηκόντων και αρμοδιοτήτων των προϊσταμένων των Διευθύνσεων και Γραφείων της Εκπαίδευσης και του τρόπου αναπλήρωσής τους”, άρθρο 1, παρ. 5.
7. Πληροφορίες και στοιχεία που δόθηκαν από την κα Κοροβέση Καλλιόπη, Διεύθυνση Τιμών Παροχής Υπηρεσιών, της Γενικής Γραμματείας Εμπορίου του Υπουργείου Ανάπτυξης (23-5-2008).
8. Συνήγορος του Καταναλωτή στο http://www.synigoroskatanaloti.gr/stk_Mission.html